

ՆՁԽԱՐՔ ՆԱԽՆԵԱՑ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Վ Ե Ր Թ Ա Ն Ե Մ Ի Ք Ե Ր Թ Ո Ղ Ի

ՅԱՆԱԳՍ ՊԱՏԿԵՐԱՄԱՐՏԻՑ

(Շար. եւ վերջ)

Իսկ յեկեղեցիս Աստուծոյ տեսանեմք
նկարեալ զՍուրբ Կոյսն աստուածածին՝
255 ի գիրկս իւր ունկով զՔրիստոս իրեւ
յայնժամ, զարարիչն իւր եւ զորդի եւ
զտակզմիչն ամենայնի։ Իսկ մենեան կը-
ռոյ՝ Անահիտ եւ պղծութիւնք իւր եւ պա-
տիրք։ Իսկ յեկեղեցիս յորտեսնէից եւ
260 յարկս վկայիչն Աստուծոյ տեսանեմք
նկարեալ զՍուրբն Գրիգոր եւ աստուա-
ծահաճոյ չարչարանքն իւր եւ Սուրբ
առաքինութիւնք, եւ Վսեփանոս նա-
խազկայն ի մէջ քարվածադոյն, զերա-
265 նելի եւ զփառաւոր կոյսն սուրբ ըզ-
Պոյիանէ եւ զՀովսիփով Հոսեփով ամե-
նայն բնկերօքն եւ յաղթող նահատա-
կօքն։ Նոյնպէս եւ զայլ ասաքինիս եւ
զպատուականս եւ զհրէշտակաւորսն,
270 զորս ոչ բաւեմք բնդ համար անցուցա-
սել։ Իսկ ի մենեանս Աստղիկ Ափրա-
զիտէս՝ զոր մայր ցանկութեանց կոչեն
ամենայն ճեթանոց, եւ բազում արեւ-
ջութիւնք նոցա եւ անառակութիւնք։
275 Իսկ յեկեղեցւոյ Աստուծոյ խաչն աշ-
բունական եւ խաչակիր դրունք ասաքե-
լոց եւ մարգարէից, որք բարձին ի մե-
ջոյ զամբարշտութիւնս ամենեցուն եւ
ածին զտիեզերս յաստուածապաշտու-
280 թիւն, եւ յամօթ արարին զաստանայ եւ
զգորս նորա։ Քանզի յեկեղեցւոյ Աս-
տուծոյ տեսանեմք նկարեալ զամենայն
սքանչելագործութիւնս Քրիստոսի զոր
արար՝ որպէս եւ ի Գիրսն զբեալ է, որ-
285 պէս յառաջն ասացաք, զոր զուշակե-
ցին մարգարէքն, զմիանին ասեմ եւ
զՄկրտիչն, զՉարչարանսն եւ զՄաշկու-
թիւնն. զԹաղութիւն եւ զՅարութիւնն,

զՀամբարձումն յերկինս, եւ զայլ ու-
290 մենայն նկարեն յեկեղեցիս, զոր Գիրք
Սուրբ Բարդուղէմ։ Ո՛ր ապաքէն զեղով
զբեալ են զգիրսն, զնոյն բանն զեղով
նկարեալ են յեկեղեցիս։ Ի գրոցն ա-
կանջք միայն լսեն, իսկ զնարսն աչօք
295 տեսանեն եւ տկանջօք լսեն, եւ սրտիք
խմանան եւ հաւատան։ Ահա յայտ է զի
չէ արտաշոյ գրոց պաշտել զպատկերս,
եւ թէ խորհրդիս որ քննէ, զնարսն [զոյ],
եւ վրիպեալ զսանկ Հերէթիկոսն։ Որ
300 հակառակարանեն եւ ասեն, «Վասն այ-
նորիկ խառն համարիմ զի անխօսք են
եւ անբանք»։ — Արդ՝ մի՞թէ Տապանակն
Աստուծոյ խօսէ՞ր՝ յորժամ զԹաղսն բե-
րանեալ կործանեաց եւ զԱպոլոնս եւ
305 զԳէթ եւ զԼակաղունացիս, զբողաքս ալ-
պաղեացն հարուածովք, մինչեւ բողոք
բարձեալ Աստուծոյն ասէին, «Ըն-
դէ՞ր զարձաւ Տապանակ զԱստուծոյ
Խորայնի առ մեզ՝ ապականել զմեզ-
310 վորդս մեր»։ — Մի՞թէ ինչն Քրիստո-
սի խօսեցա՞ւ որ ի սուրբ քաղաքին ըզ-
մեռեայն կենդանացոյց, եւ հրաշգոր-
ծութիւնս բաշտմա է արարեալ մինչեւ
յոխսս մեր. որ է պարճանք հրէշտա-
315 կաց եւ վրկութիւն մարդկան եւ արհա-
ւիրք զիւաց։ Եւ արդ՝ զուշտարեալ
չարամանին նոր պատուիրանք ընդ հը-
նոյն. եւ մեզ վկայեն շնորհիւն Քրիս-
տոսի։ Քանզի եւ զտիպս Աւետարանին
320 տեսանեմք նկարեալս ոչ միայն յսկ-

291. Տպ. պատմն։ 294. Պէտր է կարգալ
զճարտան, կամ աւելի ուղիւ՝ զճարտան, ինչպէս
ունի Տպագիր։ 297. Պաշտել քառ գործածուած
է հոս պէտք մը կողմու կամ ինքնու իմաստով։
298. Մեր Ձեռագրին մէջ էր պակսի քայք. Տպ. ունի
զայ՝ զոր պէտք է կարգալ զայ. — Տպ. զտանին
հերետիկոսն։ 305. Տպ. զԱսկաղունայ։ 314. յորս
(= յաւա), որով կ'ուղղուի մեր Ձեռագրին յայնի
սխալը։

257. Տպ. ի մենեան։ 258. Անահիտ պաշ-
տելը պղծութիւն համարուած է միշտ։ 271. Տպ.
Աստղիկ եւ Ավրոդիտէս։ 274. Ուղղելի՛ ճորտ։ 276.
Տպ. զուշակ, որ քիչ է։

- այլ եւ [յ] արժանի՝ այլ եւ յոսկերաց
 փոցոց եւ կարմիր մարմնով կողմնալ, եւ
 մեք յորժամ երկիրպագանեմք սրբոյ
 Աւետարանին կամ համբարեմք՝ ոչ եթէ
 325 փոյնն ասկերաց մատուցանեմք զերկր-
 օրագութիւն կամ դախային որ ի յերկրէ
 բարբարոսաց եկեալ է ի վաճառս, այլ
 բանի Փրկչին որ ի մազազաթին գրեալ է:
 Այսպէս եւ Տէրն փառաց նստեալ ի
 330 յաւանակին, եւ ի մերձեանալ ի քաղաքն՝
 ելին ընդ առաջ ձերք եւ աղաչք ոստովք
 ձեթնեանց եւ ոստովք արմատենաց,
 որհնէին զովէին եւ երկիրպագանէին.
 ոչ եթէ իւրոյն երկիրպագանէին՝ այլ
 335 Քրիստոսի՝ սրբւոյն Աստուծոյ՝ որ ի վի-
 րայ նորա նստեալն էր: Այսպէս եւ պատ-
 կերան երկիրպագանելն ոչ վասն զե-
 րացն է, այլ վասն Քրիստոսի յորոյ ա-
 նուն նկարեցան: Արդ՝ զի՛նչ նմանու-
 340 թիւն է աստուածային պատուիրանացն՝
 հեթանոսաց պղծութեանն. վասն սրբոյ
 հեթանոսք բիժս կորկատեն եւ հեր-
 ձուածս մեծանեն ի կորուստ անձանց եւ
 բնաւ լսողաց, զոր ապից հասուցանե-
 345 լաց են զանանցական վրէժ տանջանաց
 զհենեմն հանդերձ ամենայն կամակցօք
 իւրեանց եւ զործակոյթ: Որում յիւրախ եւ
 ի դէպ առաջերջանիկ մարդարն Ովսէէ,
 Վերոց գայթակղութիւն ի ճանապարհ-
 350 չքս նոցա, վասնոր մարտութիւն ի տան
 Աստուծոյ տեկեցին. եւ միւս եւս թէ՛
 «Վա՛յ որ արբուցանէ ընկերի իւրում
 հրապոյրս պղտորս»: Եւ արդարեւ իսկ
 հրապոյրանօք եւ խաբից մեղաց շաղա-
 355 պտանք որք ստերիւրեալ են յուզիդ հա-
 ւասոյ, եւ յեղեալ տապալեցան ի յու-
 ղիդ խորհրդոց:—Բայց ասեմ եւ ոչ լսեմ.
 զոր օրինակ՝ քի ի գիրս ուրուք խնդրելն
 յարկեղաց աստացէ՛ Զատաբեալդ ասուր,
 360 կամ զեսայիդ, կամ զերեմիա, մի՛թէ
 Եսայի ի՛նքն իցէ եւ կամ Ասաբեան
 ինքնին, ոչ ապաքէն պատգամքն աս-
 տուածայնք՝ ընդ նմին եւ բանք նո-
 ցա: Եւ մեք պատկերաց նկարուք բղ-
 365 նոսս յիշեմք եւ գոտաբոլս նոցա. եւ ոչ

ասեմք քի առ Ե Աստուածն, այլ յիշո-
 ղութիւն Աստուծոյ եւ ծառայիչ նորա:

- Եւ գրեալ էր թէ «Զպատկերս յեկե-
 ղեցիս Պապ տարաւ». Այդ ամենեցուն
 370 յայտնի է թէ սուտ խօսիք: Քանզի ի
 Հայք պատկերս ոք չգիտէր առնել մին-
 չեւ ցայժմ, բայց ի Հոռոմոց բերէին. եւ
 մեր ուսմանք անտի էին, եւ եթէ նոյն
 չիկն կորուսեալ: Եւ քան զՊապ յառաջ
 375 ա՛յլ թագաւորք էին, եւ պատկերս եւ
 նկարս առնիկն յեկեղեցիս Քրիստոսի, եւ
 դարձեալ զինի Պապայ եւ ա՛յլ թագա-
 ւորք եղեն ի Հայս. եւ հայրապետք, որ-
 պէս երանելի սուրբն Սահակ եւ Մես-
 380 րոպ եւ Եզնիկ եւ Արձան եւ Կորիւն եւ
 ընկիւնք նոցան, որ եւ ի ձեռն իսկ նոցա
 Հայոց դպրութիւն շնորհեցաւ ի Տեսու-
 չէ Աստուծոյ. եւ ոչ ոք ի նոցանէ վասն
 պատկերաց եւ նկարողաց եկեղեցեայ բանս
 385 ինչ ոք արար, բայց միայն պիղծն մա-
 յին Քալիստոս եւ Եսայի եւ ընկերք նոցին,
 որք եւ զյայտն ընդ իւրեանս ի յետ կա-
 չուցին որպէս զձեզդ. զի թէպէտեւ առ
 ժամանակ մի փայլածէ կողմն հերձու-
 390 ածողաց, այլ ստեղծ խամբի, վասնզի
 աստութիւն խօսին, վասնզի եւ մեղք իսկ
 աստիճին ի ստութենէ ծնան, որպէս առ
 Ադամուս: Քանզի ոչ թէ իմ Ին բանքս,
 այլ Քրոց սրբոյ՝ Հնոց եւ Նորոց Կառ-
 395 կարտեաց: Եթէ կամիմք Քրիստոսի Աս-
 տուծոյ ծառայել եւ սիրել զպատուիրանս
 նորա, զնոյն գիրս՝ զորոց զանուանս նո-

326. Տպ. լայնաւ 347. Տպ. չունի այս քառե-
 բր: 351. Ամբ. Բ. 15. 354. Թերեւս ի հազրից
 կամ ի խազրից: Տպ. ունի իոյնալս խաբից: 356.
 Տպ. եկեղեալ: 357. Տպ. լսեմ, որ փշոյ է: 358-
 359. Տպ. եթէ ի գիրս խնդրեաց յարկեղաց եւ . . .

366. Տպ. քէ իսկ է: 373 - 374. Կ'ուզէ բնի,
 Քաղկեդոնութեան հեռեւանքով: — Այս եւ նախորդ
 աղիւրք էր յիշեցնեն Մովսէս կաթողիկոսի վճիռը.
 «մի՛ գիրս. մի՛ պատկերս եւ մի՛ նշխարս ի նոցանէ
 ընդունիւ». Մ. Կաղանկայտուացի, Գիրք Բ. Գլ. խզ:
 375-376. Ըստ վրթանէսի՝ Պապէն առաջ ու վերջ ալ
 պատկերն եւս զոյդութիւնք ընդունում էր եկեղեցիին
 մէջ: Իր մասնաւորա՞մ հակառակորդները սակայն հա-
 ւանաբար կ'օգտուէին փառաստի սա աղերքին. «Ընդ
 բազում աեղիս Հայոց Կառս կանգնեցին ի համար-
 ձակութենէ Թագաւորին (Պապայ). եւ կամ՝ «Բա-
 զումք պատկերս կանգնեալ երկրպագանէին» (Դար-
 ե. Գլ. ԼԱ.), անշուշտ չարամտութեամբ շփոթելով
 պատկերները Կառեկոս հետ: 381-389. Աստիք եւ
 իրենց հետեւողները պատկերամարտ ըլլալով՝ զու-
 ցէ Պաղկեմաններ ալ էին: — Յոհան Մայրաւորմենին
 այդ ժամանակի պատկերամարտութեան կուխե-
 բուն մէջ՝ Դրիգոր անուն էր՝ օւստիւն գտաւ իր յիշէ
 Թաղեալը, եւ Յեսու մը՝ որ կրնայ շփոթուած ըլլալ
 Սայի անունին հետ զբազարական սխալով մը. (Մ.
 Կաղանկայտուացի, աեղ): 395. Տպ. կամբի:

ցոյ ի ամա գրեալ է՝ յազկեցէք, և յոր-
 400 ժամ գտանէք՝ նոքա ցուցանեն զճըշ-
 մարիտ ճանապարհն Աստուծոյ։ Եւ վասն
 պատկերաց այսչափ և եթ թաւական լի-
 ցի որ ի միտ ունին։

Իսկ զգեղոցն՝ որ տանն թէ պիղծ են,
 (որք) յանդիմանին ի յինքեանց բերա-
 405 նոց. քանզի զեզ գրոց է արջասպ և
 զգիթոր և կոխ՝ զոր և ոչ ճաշակել մար-
 թի. և նիւթ պատկերաց կաթն՝ և ձու,
 զառիկ, լամուրդ, ժանգոտ, բուռ և
 կիր, և այլ որ նման է սոցին։ Է՛ զոր
 ի պէտս կերակրոց մարթի ճաշակել և
 410 ի պէտս բշկութեան, բայց ոչ ասեմք
 պիղծ զոր ևս Աստուած ի վայելչութիւն
 երկրի, և ո՛չ անգամեմք իբրեւ բզաւ-
 զիբ ինչ, որ տաւք թէ հոս զայ ի
 415 զեղոցն. ապա իբրեւ սջոյէս անաղաք
 էք և հոգեւորք, պարտ է ձեզ ի ժամու
 աղօթիցն ներձուր զարմայնս ձեր և ա-
 պա մտանել յեկեղեցի։ Մի չարք և
 անհնարին չարք, որ մերթ անդոյն ա-
 420 հոկ զնէք և մերթ պատկերացն և նը-
 կարուց, և ասէք՝ թէ ձեռագործք են։
 Բայց կոչին տաճար Աստուծոյ, զոր և
 Պօղոս ասէր առ Տիմոթէոս. «Դիտա-
 ցես, ասէ, թէ ո՛րպէս պարտ իցէ քեզ
 425 ի տան Աստուծոյ չըջիլ՝ որ է եկեղեցի
 Աստուծոյ կենդանւոյ, սրբն և հաստա-
 տութիւն ճշմարտութեան»։ Արդ՝ առ
 այս զինչ ասիցէք, զի սա ձեռագործ
 է։ Քանզի յայտնեք զաներեւոյթն ճա-
 430 նաչեմք, և զեղք և նկարք յիշդութիւն
 է Աստուծոյ [և] ծառայից նորա։ Բայց
 վասնզի զուք զխաղեալ էք ստտանա-
 յիւ, սուրբ կոչէք զանձինս, և նմանեալ
 էք զերեղմանոց բոկոց, ապա ուրեմն
 435 ճշմարիտ ասաց Ասակոյն. ասէ, «Մի
 կարի արդար լինիր և մի ճարտարի,
 զի մի թիւրեւցիս»։ (Ժող. է 17) Եւ զոր
 ձեալ ասէ. «Մնունդ չար առ արդարս ու-
 նիցի զանձն իւր»։ (Առ. 1, 12), որպէս և
 440 զուքդ բարձրացեալ պանծայք և անդու-

որն բերանով խօսիք չոր ինչ ոչ է պիտոյ։

Այլ մեք փութացուք մտանել յեկե-
 ղեցի Քրիստոսի ի տաւէ և ի գիշերի,
 հանապազօր կանխել յաղօթս, որպէսզի
 445 կատարեցուք զպանդխտութեան ժա-
 մանակս, և արժանի լիցուք տեսանել
 զԱստուած զուարթագին երեսօք յա-
 լուրն դատաստանի, զի յաւիտենից բա-
 450 րութիւնս հասունել կարիցեմք. զի նմա
 են փառք յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն։

ՕՐՄԱՆԵԱՆԻ ԿԱՐԾԻՔ

1866—1877-Ի ՍԻՐՆԻ մասից

Օրմանեան Սրբազան, իր Ազգայաբա-
 ւմին Գրդ. և վերջին մասին մէջ (§ 2789),
 որ մամուլի տակ է, Եսայի պատրիարքի
 ջանքերով Ս. Յակոբայ տպարանին վերա-
 կադմութիւնը պատմելէ ետքը, կ'ըսէ.

— «Տպարանի տեսչութիւնը յանձնուեցաւ
 Սաւալանեանի, և անոր ու անոր յաջոր-
 զող տեսուչներուն ձեռքով, Եսայիի 20
 տարիներուն մէջ, մեծ ու պշտիկ, առա-
 ջին կամ կրկնուած տպագրութիւններով,
 169 հրատարակութիւն կը հաշուուի Ե-
 րուսաղէմի տպարանէն ելած. զլիսաւորա-
 պէս եկեղեցական գիրքեր, նախնեաց մա-
 տենադրութիւններ և զպրոցական դասա-
 գիրքեր (Նշն. 41-51)։

«Երուսաղէմի տպարանին հրատարա-
 կութեանց կարգին յատուկ կերպով նշա-
 նակելի է Սիոն ամսագիրը, 16 երեսէ բաղ-
 կացեալ, մեծութեամբ երկրջեան պրակնե-
 րով, որոց առաջինը լոյս տեսաւ 1866 յու-
 նուարին, և որ 12 տարի կեանք ունեցաւ։
 Արտօնութիւնը ստացուեցաւ կառավարիչ
 Իզզէթ փաշայի միջնորդութեամբ, իսկ
 խմբագրութիւնը զարձեալ Սաւալանեանի
 յանձնուեցաւ, որ վարից զայն զրեթէ մի-
 աշնակ. ուսկից ետքը զործը անցաւ Մու-
 րատեանի ձեռքը իւր հասուցած աշա-
 կերտներով (Նշն. 52-54)։ «Սիոնը նմա-
 նօրինակ հանդէսներէ աւելի բան մը չէ
 եղած, և որ եւսն է յայտնի չէ թէ ո՛ր
 չըջանակի և ո՛ր դասակարգի սահմանուած
 է. չի իմաստասիրական և կրօնական ու-
 սումնասիրութեանց հետ աշակերտական
 շարագրութիւններ կը յաճախեն։

402. Տպ. միտ ունին։ 408-409. Տպ. բուռ-
 կիր։ 417. Սոյն բառերէն յետոյ Տպ. ունի «Եւ Ե-
 առնգմամբ քով յուսնալ զաղիսդ ձեռ»։ 421-
 422. Ձեռագործք բառին կրկնումը ոտումի պատ-
 ճառ եղած է մեր Ձեռագրին մէջ։ Տպ. ունի այս-
 պէս. Ձեռագործք են և մեզ չեն արժանի։ Նաեւ
 եկեղեցիք ձեռագործք են, բայց . . .